

„ПЛАТОНИЗЪМЪТ” В ИКОНОМИЧЕСКИТЕ (ОБЩЕСТВЕНИТЕ) НАУКИ

Доц. д-р Георги Маринов

PLATONISM IN THE ECONOMIC (SOCIAL) SOCIETIES

Assoc. Prof. Georgi Marinov, Ph.D

Abstracts: The article treats author's standpoint on the theory problems of the economical development, unforeseen events and factors

Key Words: Platon, economical theories, planning, forecasting, global crisis, problems, theoretical aspects and alternatives, casualties

Платон е един от най-великите мислители в човешката история. И може би един от най-великите догматици! Най-вероятно първият! За да се стигне до подобна мисъл бяха необходими няколко хилядолетия. Има ли основания за това, че той въвежда догматиката като научен подход, който и до днес днешен властва в обществените науки? И особено в икономическите науки!

Мирогледът на Платон, възприет от всички последващи мислители (има и изключения) се основава на внушението, че всичко, което възниква и се развива следва логиката „от горе на долу” при стриктно спазване на принципа на симетрията. При това в строго определена йерархия (параметри): правила, норми, закони. Обратното „от долу на горе” вече е излизане извън схемата на т.нар. „тунелно мислене”⁽¹⁾. А кой създава „тунела” от правила - естествено субектът, наречен държава и други субекти като корпорациите. За първия случай нещата са ясни, то за втория субект нагледен пример е корпоративната социална система на японските фирми и на ТНК. Цялата тази материя, която ни е известна като юрисдикция (публична или корпоративна), е рамката, в която всичко публично, частно и лично се движи и развива. Когато това засяга действията на субекти – държавата, физически и юридически лица, това вероятно е полезно. Ред и дисциплина, без съмнение, трябва да има. Когато, обаче (като догматично изискване) се засяга мисловната дейност, особено научната мисъл и развитието на различните клонове на науката, се получава „задръстване”, което препятства прогреса. През двадесети век и особено в началото на третото хилядолетие все повече се усеща тази „платоновска примка”, която малцина се осмеляват да „охлабят”. Един от неговите мисловни резултати е именно преклонението пред авторитетите (политически, научни), които са част от „тунела”. Същевременно тече процес на глобализация, гарниран с идеологемите на либерализацията и неолиберализацията, целта на който е създаване на единно глобално икономическо пространство, единно транскорпоративно стопанство, единно геополитическо пространство с единно управление (нещо като световно правителство). Платоновият подход влиза в синхрон и с тази парадигма за развитие на глобалния свят.

¹ Понятие, което символично изразява платоновския подход в науката, човешкото развитие и еволюция.

Т.е. глобализацията ще доведе до планетарна държава! Така или иначе в нашето съвремие (последните две столетия) продължава да доминира платоновския дух с модифицирани подходи за управление на света. Един от тях е „двойният аршин“!

Всичко зависи от това от кой и към кой субект и към кой обект се прилага аршина, но винаги в логиката на платоновското мислене - по утвърдени правила, но винаги от върха към основата на пирамидата!

Може би са нужни факти! Факти много. Ние ще се спрем на два, които са близки до икономическите науки.

Да вземем **планирането**! Множество примати, главно политици на преходния период и по-малко научни мислители клакьори на неолиберализма, влязоха в спор дали е нужно то като инструмент на икономическото развитие, а пък и на всяка друга човешка дейност. Всъщност спорът, както се оказа, е **идеологически**. Трудно можем да си представим според класическата икономическа наука, че може да се развиваме без планиране. Всеки субект планира активно бизнес, инвестиции, присъствие на пазара - краткосрочно, средносрочно и дългосрочно, разходи, печалби и т.н. Иначе планирането е част от икономическата наука и теория на рационалното икономическо мислене. По това спор няма! Социалистическото планиране (балансовото) се обяви като негодно, докато капиталистическото държавно и корпоративно (най-вече индикативно планиране) като впечатляващо прогресивно! И какво се оказа, че за едни субекти като водещите държави, Европейският съюз и ТНК, планирането „от горе надолу“ е важна човешка и икономическа дейност, докато масата други субекти могат да се движат и без планиране в глобалното, регионални и национални пространства. Друг е въпросът, че следвайки платоновския подход, то и в двата случая имаме работа с **централно планиране**, присъщо на ортодоксалната икономическа система, независимо от нейните варианти. Практика показва, че планирането, особено дългосрочното, е едно самоцелно занятие, заложените цели и задачи в които почти никога не се изпълняват. Поради ред причини както се казва от обективен и субективен характер! Социалистическото планиране будеше съмнения с положителните резултати: винаги 100% и над 100% изпълнение и преизпълнение на петилетни планове. Не коментираме резултатите, но като се отчете (и то се оказа по-важното) цената на това изпълнение - висок икономически растеж при висока енергоемкост и материалоемкост, евтина работна сила, ниски доходи, ниски ценови равнища на всички суровини, полуфабрикати и стоки, икономическата и социална картината на планирането вече изглежда друга. Това е известния ни екстензивен икономически растеж, характерен за първите етапи на индустриалната епоха. Очевидно при него всяко планиране е предизвестено като крайни положителни резултати, но общото икономическо, технологическо и жизнено равнище си остава ниско (относително същото). „Другото“ планиране, свързано по принцип с интензивен модел на икономически растеж (използване резултатите на научно-техническата и в ново време на информационно-комуникационната революция) е не по-малко обременено идеологическо и е толкова заплетено в цифри и разпределение на финансови ресурси по приоритети и цели, че в края на краищата не става ясно какви са крайните реални резултати. Красноречив пример са седемгодишните индикативни планови периоди на ЕС, през които се „реализират“ икономически стратегии. Лисабонската стратегия (План 2000) като срок е приключила, но и досега няма аналитичен доклад какво е свършено по нея и какво е постигнато от заложените цели? Същевременно вече се прие следващата стратегия за икономическо развитие на ЕС - План „Европа 2020“! Затова пък платоновското мислене на наднационалното управленско равнище на евросъюза достигна завидни висоти: стотици директиви, регламенти, становища, технически и екологически стандарти, комуникета и пр., които рамкират т.нар. Европейско право (Acquis Communautaire), които задължително се

транспонират в националните законодателства и трябва да се прилагат стриктно на практика от държавните органи, юридически и физически лица. И в двата случая планирането е **централизирано** (по платоновски „от горе на долу“). Интерес е историческият факт, че балансовият подход в планирането изключваше тежки кризисни периоди! Но така или иначе планирането се свежда до „рутинна работа“, подплатена с множество икономически теории и още повече статистически, математически и иконометрически модели. Така то изглежда авторитетно! Редно е да се позовем на Фридрих Хаек (също нобелист), който критикува плановата икономика и което също е интересно, се противопоставя на „масовото използване“ на инструменти на точните науки (математика, статистиката) в икономическите и социалните науки. Т.е. той е против планиране (и прогнозиране) в духа на учението на Платон! Така се ражда между другото през миналото столетие твърде екстравагантната наука иконометрия. Сложните модели и екстраполации така и не предвидиха **нищо една икономическа криза от глобален, регионален или национален характер** през XX и началото на XXI век.

Друг красноречив пример, който хвърля съмнение за икономическата мисъл и стопански действия на рационално равнище е **прогнозирането**. То отдавна е „мана небесна“ на икономическото развитие, гаранцията за стабилност на икономическите процеси, дейности и особено очаквания. Очаквания за развитие на фондови и стокови борси, движение на цени и обеми на стоки на международните пазари, печалби, обороти, движение на капитали и пр. през последните десетилетия доведоха не до прогнозните очаквания, а до множество „стопански балони“, спукването на които доведе до настоящия икономически и финансов хаос в света. Не многото представители на „поведенческата икономика“, на „пробалистиката теория“ и др. удачно наричат прогнозирането „слепотата за бъдещето“ (Насим Талеб), „надежда за очакваната полезност“ (Даниел Канеман). Прогнозните цели обикновено не се сбъдват. Прогнозирането има един основен дефект, в основата на който стои човешката природа: изходната презумция винаги да се търси кое е правилното, но никога кое е погрешното. Другият дефект се състои в не винаги надеждното качество на изходната информация, която се използва при моделирането на икономически процеси. **Предположенията за бъдещето** се оказва умствена дейност, която храни хиляди експерти - прогнозисти. Те обаче винаги изхождат от това, което знаят, но не и да се съобразяват с това, което **не знаят**, както към настоящия момент на прогнозирането, така и в бъдещи точки на развитието. Аспектите на несигурността, случайностите в бъдещото развитие, „дупките“ в познанието са неща, които не се отчитат и улавят в планирането и прогнозирането. Поради простата причина, че съществуват много познания, които не могат да се квалифицират и квантифицират! **В огромното море на знанието има поне толкова море незнание**, което прави и това занимание толкова съмнително продуктивно от гледна на реални очаквани резултати (а те винаги са **оптимистични**), колкото и планирането. Естествено възниква резонният въпрос - при такава ситуация за какво точност на прогнозата може да става дума? Как се работи в прогнозната дейност: използват се множество сложни или опростени, но достатъчно „увъртени“ статистически, математически и иконометрични методи, чрез които се екстраполира „очакваната полезност“ в отдалечено бъдеще. В повечето случаи е налице висока доза на застраховане от грешки, които свеждат предполагаемият резултат до хамлетовия въпрос! За подобни методи не един и двама математици и икономисти са получили Нобелова награда (Ян Тинберген, Пол Самюелсън). Последният учен гарнира прогностичната теория с математическа техника, която „ражда“ респектиращи понятия като

„оптимизация“⁽²⁾ и „максимизация“, станали любими термини на хиляди икономисти - теоретици и практики. Те внасят достатъчна доза респект и достоверност на прогнозите! Но същевременно като препоръчан модел на рационално поведение те са достатъчно отдалечени от желаните и очаквани резултати в условия на несигурност, значими случайни събития и „море от незнание“. Странното е, което не може да не се констатира, е фактът, че трудно се намират четива, които **потвърждават** прогнозите, между впрочем и резултатите от планирането, освен бодри доклади на субектите. Получава се така, че единствените реални прогнози са тези на Нострадамус, Ванга и други (малко на брой) личности със свърхсензорни способности. Но при него вече се влиза в друга сфера, която още не призната за наука. А може би трябва!

И така възможно ли е да се предвидят стойностите на всички променливи в едно бъдещо развитие или субектът си подбира тези, които правят неговото планиране или прогнозиране относително „достоверно“. Както отбелязахме досега не се срещат потвърждавания на прогнози, направени „ex-ante“ за известни значими събития, настъпили „неочаквано“ през отделни периоди и моменти през последните две столетия: големите войни, големите стопански и финансови кризи, сривовете на фондовите борси, големите панепидемии, големите цунами и т.н. Всички подобни събития се „прогнозира“ „ex-post“, т.е. анализират се пост фактум какво се е случило, защо и кои са били факторите и причините за това! В това икономическата наука е силна.

И все пак, с каква цел се пишат тези редове. Има ли антитеза на безполезността на планирането и прогнозирането в познатите научни теории и методологически подходи? Разбира се, редно е да се размишлява в тази насока, след като самата наука е уловила (поне съмнението) за наличието на подобен проблем. Освен това икономическата мисъл все пак стигна до извода, че съвременната стопанска динамика налага може би и други подходи и модели на „планиране“ и „прогнозиране“ на икономическите дейности! Предвиждат се и други нови пътища, които можем да обобщим като „третият път“ или парадигмата на очаквано неоразвитие.⁽³⁾ Един призив да се търси ирационалното в поведението на икономическите субекти не е излишно. Възможно ли е това при съществуваща платоновска догматика на всички науки, особено на обществените? Може да се насочим към представителите на емпиризма. Експериментът, наблюдението, потвърждението (подходът на древната медицина - първо се експериментира, а след това се теоретизира) е възможно да наруши „тунелният подход“, скован от юрисдикции и теории. Теорията за поведенческа икономика (Behavioral Economics) дава аналогична насока за размисъл. Теориите за динамично равновесие и рационалните очаквания, както и за поведенческата икономика правят опит да се наруши догматиката на Платон. Нови решения е редно да се търсят в потенциала на други клонове на науката като психология, история, политикономия, политология. Засега подобно конвергиране се наблюдава в отделните науки или техни сектори. Интересен е възгледът да се използва мисловният потенциал на огромната маса потребители, които не са „на заплата“ на корпорациите! Те могат да станат (в духа на поведенческата теория) ефективен коректив на настоящето и бъдещо икономическо развитие. Може би **истинското прогнозиране трябва да разширява познанието за**

² „Оптимизацията - споделя Насим Н. Талейб - е случай на стерилно моделиране, от което няма никаква практическа полза (а и теоретична също) и се превръща в състезание за академични длъжности, начин да накараме хората да се надпреварват по математическа мощ“. (Черният лебед, Инфо ДАР, С., 2009)

³ Вж. по-подробно студията „Неоразвитието - реалност или утопия“ (сп. Международни отношения, кн. 6, 2010 г.)

редки и неочаквани събития, които винаги объркват прогнозите и крайните (очаквани) резултати.

Моделът на Д. Кейнс (потребителското търсене и рационалната държавна намеса на пазара) измести класическият модел на А. Смит и Д. Рикардо (конкуренцията между стопанските субекти регулира пазара). Последва увлечението по математически, статистически и иконометрични модели и теорията на игрите. Човечеството робува вече десетилетия на теории за неолиберализма (концентриран израз е Вашингтонският консенсус), който може да се приеме като своеобразен рационален подход (утвърждава и следи за изпълнението на „твърди“ показатели) за развитието на света, региони и страни. „Лястовиците“, които може би трасират пътя към „третия път“ са все още неприетите и неутвърдени теории за ирационалното икономическо мислене и моделиране.

Българската теоретическа и практическа икономическа наука също е редно да прави опити за „разкрепостяване“ и да намери верният баланс между платоновския подход и други ирационални подходи на икономическо мислене и модели за икономическо развитие. Особено при очертаващата се ресурсна недостатъчност, икономическа и всякаква друга несигурност на страната!